

POLİS NEZARETİ ALTINA ALMA

Yazan: Hikmet TONGUR

Polis nezareti altına alma konusu memleketimizde, hususiyle son bir iki yıl içinde, tatbikatçıları ve ilim adamlarını ilgilendirmekten daha çok bir iç siyaset meselesi olarak söylendi, yazıldı ve münakaşa edildi. Biz burada nezaret altına almanın lüzumsuzluğunu veya zaruretini müdafaa ederek yapılmış ve yapılmakta olan tartışmalara katılacak değiliz. Amacımız, polis nezareti altına almanın fert hürriyetleriyle olan ilgisini kısaca belirterek bu müessesenin muhtelif memleketlerdeki tatbik şekline dair mevzuattan misaller verdikten sonra memleketimizde, polis vazife ve salâhiyet kanununun neşrinden evvel ve sonraki yıllarda ne gibi hükümlere ve esaslara göre ve nasıl tatbik olunduğunu göstermeğe çalışmaktır.

Polis nezareti altına alma ve fert hürriyetleri :

Polis nezareti altına alma, âmme nizamını, inzibatı bozan bir şahsın bu durumunu önlemek için kuvvet kullanılarak ve zora baş vurularak onun hürriyetine taaddiyi istihdaf eden bir harekettir. Bu itibarla nezaret altına alma işi ferdi hürriyetler, daha doğrusu fert hürriyetlerinin sınırlanması konusu ile pek yakından ilgili hattâ bu sınırlama keyfiyetinin içindedir.

Ferdî hürriyetler olarak mütalâa edilen kişi ve konut dokunulmazlığı, çalışma, düşünce ve vicdan, söz ve yazı, dernek ve ortaklık kurma ve öğretim serbestliklerinin sınırsız bir şekilde genişleyemeyeceği âmme hukukunun pek tabîi olarak karşılanan ve telâkki edilen konularından biridir. Bu yetkiler, müsaadeler ve serbestlikler gerçekte alabildiğine ve hudutsuz bir şekilde genişleme imkânına mâlik değildirler. Hürriyet, tatbikatta başkalarının da meşru hürriyetine hürmet mecburiyetinden ibaret olan, bir sınırla çevrilmiştir. Hürriyetin hududu başkasına zarar vermiyecek noktaya kadar gidebilir. Yâni başkalarına zarar verme ihti-

mali belirince bizim de hürriyetimiz o noktada sona erecektir.

Nazarî olarak savunulan bu düşünce Türk Anayasasının 68 inci maddesinin ilk fıkrasında "Hürriyet başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmektir." hükmü ile ifade edilmiş ve bununla da iktifa olunmıyarak aynı maddenin ikinci fıkrasında "Hürriyetin herkes için sınırının başkalarının hürriyeti sınırı" olduğu ayrıca belirtilmiş bulunmaktadır.

Fakat hürriyet hangi ölçüde ve hangi vasıta ile sınırlanacaktır? Bu sorguyu "Hürriyet yalnız bir kanunla sınırlanabilir" diyerek karşılamak kabildir. Nitekim Türk Anayasası da hürriyetin sınırını ancak kanunun çizeceğini açıklamıştır. Hürriyetin kanuna dayanarak sınırlanabilmesi ise tatbikatta, başkalarının hürriyetlerine taaddi şeklinde görünen serbestliklere ve faaliyetlere devlet kudretini kullananların müdahale etmesi veya bu suretle telâfisi kabil olmayacak hallerde yetkililerin, kanuna aykırı fiil henüz işlenmeden evvel önleyici tedbirler almak üzere müdahalesi suretiyle gerçekleşebilir.

Açıklamalarımızın bu bölümünde, polis nezareti altına almanın dahi bunu tatbik eylemeğe yetkili olanların, tâmiri ve iadesi gayri kabil bir vaziyetin çıkmasına meydan vermemek için ve kanuna aykırı fiilin henüz işlenmesinden evvel, ittihaz edecekleri bir önleyici tedbir olduğunu belirtmenin sırası gelmiş olsa gerektir.

Nezaret altına alma tedbirinde kişi dokunulmazlığını istihdaf eyleyen bir sınırlama söz konusu olup diğer çeşitli fert hürriyetlerinin, hemen bütün medenî memleketlerde olduğu gibi, Türkiye'de de umumun menfaati ve başkalarının hürriyetleri bakımından sınırlandığını gösteren misaller sayılabilir. Ceza muhakemeleri usulü kanununda gösterilen işlemler olduğu gibi sıkı yönetim; polis vazife ve selâhiyet kanununda yazılı parmak izi ve fotoğraf alma, film kontrolü, genel eğlence ve istirahat yerleri ve seyrüsefer işlemleri, kollukça kapatma, bazı eşya ve silâhların alınması ve birtakım hareketlerin men'i, eve girme, kanunun gösterdiği hâllerde silâh kullanma yetkileri ve diğer mevzuatımızda yer alan çeşitli yetkiler, hürriyetlerin başkalarının hürriyetlerine tecavüz mahiyetini almamasını sağlamak maksadiyle kabul edilmiş bulunan ve vazife ile müteradif salâhiyetlerdir.

Seferberlik hâli, sıkı yönetim ve salgın hastalıkların zuhuru seyahat hürriyetine; medenî kanunla borçlar kanunu hükümleri, nark hak-

kındaki mevzuat, ticaret kanunu, memlekete sokulması ve satılması memnu malların satıcılığının yasak edilmesi ve Devlet inhisarları çalışma hürriyetine; olağanüstü hâllerde el koyma, millî müdafaa mükellefiyeti, toprak kanunu tatbikatı, bâzı arazi ve ormanların devlet eliyle işletilmesi mal ve mülk edinme hürriyetine karşı kanun tarafından belirlenmiş sınırlar olduğu gibi nezaret altına alma tedbiri de kişi dokunulmazlığını hedef tutan bir sınırlamadır. Yalnız bu sınırlamanın, Anayasanın tasrih ettiği veçhile kanunla sağlanmış olması ve bu tedbire başvurmayı gerektiren zararlı vaziyetin devam etmiyeceği anlaşılınca nezaret altına almanın da son bulması lâzımdır.

Söze başlarken, nezaret altına almanın fert hürriyetine taaddiyi istihdaf ettiğini ve bunun kuvvet kullanılarak, zora baş vurularak gerçekleştirilebileceğini belirtmiştik. Filhakika, polis faaliyetinin nitelikleri belirtilmek istenirken onun ayırıcı özelliklerinin en başında olarak “cebir ve şiddet” vasıtası üzerinde durulmakta ise de polisin işlerinde ve işlemlerinde bu vasıtaya müracaat eylemek, zecrî kuvvet kullanmak muhakkak zarurî değildir. Bütün polis faaliyetlerinde olduğu gibi nezaret altına almada dahi cebir ve şiddet fiilen gerçekleşmeyip onun tehdidi ile iktifa olunması da istenileni elde etmeğe yetebilir. Bu düşünceyi her çeşit ferdî hürriyetlerin sınırlanması hallerine teşmil edebiliriz:

Meselâ, 27/Mayıs/1325 tarihli (içtimaatı umumiye kanunu) na göre bütün Türk vatandaşları hususî bir izin ve müsaade almağa hacet bulunmaksızın silâhsız genel toplantılar yapmakta hürdürler. Kanun toplantılar için önceden izin almak mecburiyetini koymamış, ancak kırk sekiz saat evvel bildirme ödevini kabul eyleyerek hükümete gereken düzenliği koruma tedbirlerini alma imkânını sağlamıştır. Fakat 3/Mart/1328 tarihli (Tecemmuat hakkında kanun), halkın umumî yollar üzerinde gürültülü bir şekilde toplanmasına veya bu hal ile dolaşmasına (tecemmü) ismini vermekte ve silâhlı veya âmmenin huzur ve istirahatini bozan surette silâhsız tecemmüleri yasak ederek hükümet kuvvetlerine bunların zorla dağıtılması yetkisini tanımaktadır.

Kanun silâhlı ve silâhsız tecemmülerin zor kullanarak dağıtılmasını ayrı ayrı göstermiş ve dağıtma şekillerini belirtmiştir.

Bu hükümlere göre, faraza silâhlı bir toplantı üzerine, yetkili memurun (Vali ve Kaymakam, Bucak Müdürü, Polis âmiri veya Jandarma Komutanının) toplantı yerine gelerek boru ve trampet çaldırmak sure-

tiyle gelişini ilân ettikten sonra toplananlara derhal dağılmalarını ve çekilip gitmelerini, aksi halde zor kullanacağını emir ve ihtar etmesi hattâ birinci ihtar neticesiz kaldığı takdirde bir kere daha boru ve trampet çaldırdıktan sonra ikinci bir ihtarda bulunması hiç şüphesiz ki, en son çare olarak topluluğu zorla dağıtması yâni cebir ve şiddete müracaat etmesi kadar polis faaliyetidir. Nezaret altına almada dahi böylece zor tehdidi anlamıyla yetinilirse genel olarak devletin ve hiç olmazsa muhtelif resmî makamların işlemleri ile polis işlemleri ve faaliyeti arasında mevcut olduğu iddia edilmek istenen fark azaltılmış olur. Yalnız şunu da ilâve edelim ki bir şahsı, kanunun gösterdiği şekle uygun olarak ve fakat hiç bir suretle zora baş vurmaksızın, yâni kendisinin tam bir mutavaatı ile nezaret altına almak mümkün bulunmakla beraber bu kimseyi nezaret altında tutma işi yine başlı başına cebir ve şiddeti ifade eden bir keyfiyet gibi görülebilir. Fakat unutmamalıdır ki, Polisin faaliyetinde fiilen zora baş vurma dahi polise münhasır bir özelliği temsil etmez. Meselâ, ceza hukukunun tatbikatında görülen bazı faaliyetler mahiyeten bir takım cebri infazları ve kısmen devletin, kısmen de idarenin zora baş vurma hallerini göstermekle beraber bu faaliyetler polis faaliyeti değildir. Cebir ve şiddet tehdidi, hattâ lüzumu hâlinde cebir ve şiddete fiilen müracaat etme imkânı, devlet egemenliğinin icabı olarak her çeşit resmî faaliyette tezahür eyleyebilir.

Nezaret altına alma tedbirlerinin muhtelif memleketlerdeki tatbikatı:

Ferdî hürriyetler zâviyesinden mütalâa yürüterek hulâsatan anlatmağa çalıştığımız polis nezareti altına alma tedbiri muhtelif memleketlerde, bu memleketlerin mahallî özelliklerine ve icaplarına uyan bir tatbik tarzı bulmuştur.

1 — *İngiltere'de :*

Bir cinayet ithamı, mahkûmiyet veya borç sebepleri haricinde, hiç kimsenin tevkif edilememesi İngiliz hukukunda, pek eskidenberi kabul edilegelen ve üzerinde durulan esaslardan olmakla beraber bu memlekette lüzumu hâlinde idarî tevkif yapılabilmekte ve vatan hainleri ile hainlik şüphesi altında bulunanlar veya bununla ilgili bir suçtan sanık olanlar hükümetçe nezaret altına alınabilmektedirler. Ancak bu hususta gerçekten özellik gösteren hükümlerin tetkikine girişmeden önce "Habeas corpus" müessesesinden kısaca bahsetmek gerekir.

Habeas Corpus, İngiltere hukukunda, yüksek mahkemenin, hususi maksatlarla başka bir mahkemeye gitmezden önce, bir kimsenin kendi tevkifhanesine getirilmesini emretmek üzere çıkardığı bir müzekkeredir. Bir çok çeşitleri olan bu müzekkerelerin en çok bilineni şahsî hürriyete karşı yapılacak tecavüzleri önlemek maksadiyle ihdas edilmiş olan H. C. Enbijiendum adlı müzekkeredir. Bu bakımdan Habeas Corpus ağır bir suçla hiç ilgisi olmadığı halde tevkif edilen bir kimsenin, mevkufuk durumunun kanuna uygun olup olmadığı hakkında adlî bir karar elde etmek ve haklı ise derhal salıverilmesini istemek için çıkarılmasını talep edeceği bir müzekkeredir.

Habeas Corpus, İngiltere hukukunda 1679 dan önce mevcut olmakla beraber bu hak bir takım vesile ve bahanelerle çok defa kullanılmadığından, tevkif müzekkeresi çıkarmak ve icabında serbest bırakmak yetkisini haiz yargıçlarla mevkufukları nezaret altında tutan memurların her çeşit kaçamaklı hareketlerine son vermek için 1679 ve 1816 kanunları çıkarılmıştır. Bunlardan birincisi yâni (Charles) in kanunu ağır suçla sanık olarak tevkif olunmuş kimseler hakkında tatbik olunurken üçüncü (George) un çıkardığı diğer kanun ağır suçtan başka sebeplerle hürriyetlerinden mahrum edilmiş kimseler için de tatbik edilmiştir. Yoksa, Habeas Corpus 1816 yılına kadar ceza kanunundaki suçlardan birisiyle sanık olmayanlar hakkında pek de tam ve mükemmel bir surette tatbik olunmuyordu.

Habeas Corpus müzekkeresini çıkaran yargıç, tevkif edilmiş bulunan kimselerin mevkufuklarının kanuna uygun olup olmadığını inceleyeceği gibi bu durumun kanuna uygunluğunu tesbit etse bile, mevkufiyetin daha uzun sürmesini lüzumsuz görerek mevkufu yine serbest bıraktırmağa yetkilidir. Kısaca söylemek lâzımgelirse, İngiltere'de tevkif edilen bir şahıs, gayri kanunî olan mahbusiyetinin kaldırılmasını isteyebilir. Bu talep üzerine mahsubun, 200 İngiliz liralık para cezası tehdidi altında olmak üzere yirmi gün zarfında yargılanması lâzımdır.

Bu sistem tatbikat bakımından istenildiği derecede müessir ve kolay, seri ve ucuz değildir. İngiltere'de mahkemeler böyle bir müracaatı tahdidî bir şekilde tefsir etmişlerdir. Ferdin bilfiil mevkuf ve mahpus olması bir şart olarak aranmakta ve yargıçlar yalnız şekil şartlarını inceleyerek esasa girişmektedirler. Yargıcın bütün yaptığı şey sadece bunun gelenek hukukunda veya kanunlarda yeri olup olmadığını araştırmaktan ibarettir.

İngiltere'deki bu kazaî müracaat sisteminden İngiliz hukukçuları da tamamiyle memnun görünmüyorlar ve "açık konuşmak için diyebiliriz ki, icra kuvvetinin idarî faaliyetlerini kontrolleri altında tutan yargıçlar, Avrupa memleketlerindeki idare hukukunun bizde (İngiltere'de) gelişmesine engel olacak şekilde hareket etmektedirler. Bu hal idarî kanunlar teorisini kökünden baltalamakta ve kiralık hükümetini gerekli otoritelerinden mahrum kılmaktadır." diyorlar.

Bu durum zaman zaman önem kazanmış, politika heyecanının arttığı günlerde mahkemelerin Habeas Corpus müzekkereleri çıkararak ağır suçlardan sanık kimseleri çabuk yargılama veya serbest bırakma yolundaki gayretleri bir takım müşküller doğurmuş ve hükümet otoritesini tehlikeli surette sıkıntı içerisinde bırakmıştır. Bu sebeptendir ki, İngiltere'de, vatan hainliği veya vatan hainliği şüphesi ve vatan hainliği ile ilgili suçlar sebebiyle bir çeşit idarî tevkif usulünü koyan muvakkat kanunlar çıkarılmakta ve bu kanunların yürürlük süresi ihtiyaca göre uzatılmaktadır:

"Bu kanunun Majeste Kral tarafından onaylandığı tarihte veya daha sonra vatan hainliği veya şüphesi veya vatan hainliği ile ilgili bir suç sebebiyle krallık özel meclisinin altı üyesi tarafından imzalı tevkif müzekkeresi ile veya yukarıdaki suçlardan biriyle bir krallık bakanı tarafından çıkarılmış bir müzekkere üzerine yakalanıp Büyük Britanya Krallığı içinde mahpus tutulan kimse veya kimseler para veya insan kefaletiyle salıverilmiyerek 1795 şubatının birinci gününe kadar nezaret altında tutulabilirler. Hiç bir yargıç veya sulh yargıcı bu suretle yakalanarak hapsedilmiş kimseyi veya kimseleri 1795 şubatının birinci gününe kadar krallık özel meclisinin altı üyesi tarafından imzalanmış emir olmadıkça kefaletle serbest bırakamaz. Buna aykırı kanun ve statüler hükümsüzdür."

Örneğini yukarıda sunduğumuz 1794 yılı kanunu gibi (Habeas Corpus Kanununun taliki) diye tanınmış olan bu kanunlara göre yalnız hiyanet hareketinden veya vatan hainliği şüphesinden yahut hainlikle ilgili bir suçtan sanık olan kimseyi veya kimseleri hükümet tevkif edebilecek ve nezaret altında bulundurabilecektir. Bu gibi kimselerin acele yargılanma veya serbest bırakılma isteğinde bulunabilecekleri bir merci yoktur. Ancak bu sayılan suçlarla tevkif edilmemiş bulunanların durumları yâni normal vatandaşların normal hürriyetleri tâlik kanunu ile ilgili değildir.

Müteaddit tâlik kanunları yukarıda bahsedilen 1794 kanunu gibi birer sene için kabul edilmiş ve bunların devam etmesi istendikçe her sene yenilenmiştir. İrlanda'da ise hükümete daha fazla özellik gösteren idarî yetkiler tanınmıştır.

2 — *İrlanda'da :*

İrlanda hükümeti 1881 kanunu ile kat'î olarak önleme tevkifleri yapma yetkisi almıştır ve yine kanun hükümlerini hiç bozmadığı halde sanık olarak tevkif edilmiş bir kimseyi kanunun yürürlükte kaldığı bütün süre içinde nezarete alıkoyacaktır. Gerçekte genel vâli hıyanet veya genel düzenlikle ilgili suçlardan sanık olan kimseyi tevkif edebilir.

İrlanda hükümeti 1882 tarihli (Suçları önleme kanunu) hükümleriyle olağanüstü yeni bir takım yetkiler daha almıştır: hükümet, hıyanet, adam öldürme veya öldürmeğe teşebbüs, ağır müessir fiiller, kundakçılık ve meskene tecavüz gibi ağır suçlarda jüri usulü ile yargılamayı kaldırabilecek, gece vakti dışarlarda şüpheli durumda görülen yabancıları tevkif edebilecek, vilâyet makamının kanaatine göre hıyanet veya saldırganlığa teşvik eder mahiyette yazıları ihtiva eden gazeteleri müsadere edebilecek ve yine vilâyet makamının kanaatine göre genel güvenlik ve düzenlik için tehlikeli görülen genl bir toplantıyı yasak edebilecektir.

3 — *Fransa'da :*

Fransa hükümeti, inkılâptan önce, kendi tâbiyetinde bulunan kimseleri idarî bir tedbir olarak hapsedirmek salâhiyetine mâlikti. Buna Dette de cachet rejimi deniyordu. 3 - 14 eylül 1791 kanunu esasisi bunu kaldırarak şahıs hürriyetinin taarruzdan masuniyetini ilân etti: "Hiç bir kimsenin kanunu esaside gösterilen şekillerden başka suretle tevkif olunamaz veya yakalanamaz."

Bu prensip birinci imparatorluk ve konsüller devrinde terkedildi. Yeni esas teşkilât, hükümeti devlet aleyhine suç işleyenlerle ortakları hakkında tevkif müzekkeresi çıkarmağa yetkili kıldı. Bundan başka devlet hapishanelerine müteallik 3/Mart/1880 tarihli kararname, idarî olarak tevkif etme yetkisini, bir baş hâkim iki bakan, iki devlet müsteşarı ve yargıtaydan iki üyeden müteşekkil özel bir kurula vermek suretiyle bir az daha genişletti. Hükümet, bu konseyin iştirakiyle bir mahpusu her hangi bir yargılamağa lüzum görmeden hayatı müddetince hapsedebiliyordu.

1814 şartı bu rejime son verdi. Bundan böyle her türlü tevkifin bir metne dayanması gerektiği gibi; tevkif, sayısı pek az olan adli zabıta subayları tarafından yapılabiliyordu. Cezaevi âmirleri kanunun şekline uygun bir nezaret emri veya müzekkere olmadıkça hiç kimseyi cezaevine kabul edemezdi.

Meşhut suçlar hakkındaki cinaî tahkikat kanununun 40 ıncı ve 93 üncü maddeleriyle 8 kasım 1897 kanunu hükümlerine göre hakkında yakalama müzekkeresi olan veya meşhuden yakalanan her sanığın en geç 24 saat içinde sorguya çekilmesi mecburi idi.

Hâlen Fransa'da hükümetin ve valilerin yabancılar hakkında tatbik ettikleri (tardetme) yetkileriyle delilerin tecridi ve dilencilerin bunlara mahsus tecrithanelere konulması hususunda kullanılan idarî yetkilerden başka ceza muhakemesinin 10 uncu maddesi ve bunu tâdil eden hükümler de önemle incelemeğe değer.

Fransız ceza muhakemeleri usulü kanununun bu maddesi evvelce valilere ve Paris Polis Müdürüne adli kolluğun bütün yetkilerini ve haklarını tanımakta idi. Her iki makam, adliyeye ait bulunan bu yetkiyi, aynı garanti ile haiz olmadıkları halde, tam ve onlara müsavi surette tatbik edebiliyorlardı. Bu durumda, yetkinin kullanılmasında müşahede edilen suiistimali dolayısıyla değil, siyasî hakları daimî şekilde tehlikeye maruz bırakılabilir mahiyette görüldüğü için bu yetkinin kaldırılması istenmiştir.

Gerçekte, sözü edilen 10 uncu madde iki bakımdan tatbik edilebilirdi. Kalpazanlık, uyuşturucu madde kaçakçılığı, âdabı umumiyeye aykırı hareket gibi fiil ve cürümlerin araştırılmasında başarı ile tatbik olunmuştur. Fakat aynı yetkiler siyasî haklara karşı da istimal edilebilirdi. Bu yetkilerin cürüm ve cinayetlerin tâkibi dolayısıyla kullanılmasının faydalı olduğu teslim edildiği halde siyasî haklara da teşmili korkusu ile, bahsedilen 10 uncu madde 7 şubat 1933 kanunu ile ilga edildi. Lâkin bu ilganın tehlikeli olduğu kısa zamanda görülmekle vaziyet 25/Mart/1935 tarihli kanunun 6 ncı maddesiyle kısmen ıslah olunmuş ve fakat yeni 10 uncu madde adli polis yetkilerini idare âmirleri için, yalnız devletin iç ve dış emniyetine karşı işlenen cürümleri tesbit etmek hususunda tanımıştır. Yeni yetkiler hukuku umumiye suçlarına taallük etmemekte ve yeni maddenin hükümleri, eskisi gibi, kalpazanlık, memnu oyunlar, uyuşturucu maddeler kaçakçılığı vesair suçlara şâmil bulunmamaktadır.

Yeni 10 uncu maddeye göre; Paris Polis Müdürü ile taşradaki valiler şahsan veya adlî kolluk memurlarını davet etmek suretiyle, devletin iç ve dış emniyetine karşı işlenmiş olan cürüm ve cinayetlerin faillerini yetkili mahkemelere teslim ettirirler. Bu istisnaî yetkileri istimal etmiş olan her vali 24 saat içinde Cumhuriyet Savcısını haberdar etmek ve keyfiyetten ona malûmat vermek mecburiyetindedir.

1. Temmuz. 1939 tarihli kanun bu istisnaî yetkileri, meşhut olsun olmasın, bütün cürüm ve cinayetlere taalluk eden hususata ve keza kanuna karşı muhalif harekette bulunanlar hakkında polis müdürü ve valilere teşmil etmekte ve 11 temmuz 1938 tarihli kanununun 1 inci maddesinde zikredilen ahvalde Cumhuriyet savcısını haberdar etmek mecburiyetini koymaktadır.

Devletin emniyetine karşı işlenen suçların daha şiddetle tenkilini ve menedilmesini istihdaf eden temayül yalnız Ceza Muhakemelri Usulü Kanununun 10. cu maddesi hükümlerinde görülmemektedir. Bu konuda millî toprak tamamiyetine karşı tecavüzü meneden veya Fransız hâkimiyetinden icrayı hükmettiği toprağın bir kısmı üzerindeki hakkını nez'e taalluk eden 24 Mayıs 1937 tarihli nizamname ile casusluk ve devletin dış emniyetine karşı işlenen suçların cezalarını arttıran 17 haziran 1938 tarihli nizamname hükümlerini de gözden uzak tutmamak gerktir.

Fransa'da hâlen ferdî hürriyetler ve bunlara yapılabilecek tecavüzler bakımından fertler lehine salâhiyet tecavüzünden dolayı Danıştaya müracaat edilmesi usulü, tanınmış idare hukukçuları tarafından, kazaî yola baş vurmanın en çabuk, en az masraflı ve kolay bir şekli olarak telâkki ve müdafaa edilmektedir.

4 — İtalya'da :

İdare makamlarının nezaret altına alma yetkisi, 18 haziran 1931 tarihli 773 sayılı İtalyan polis vazife ve salâhiyet kanununun (umumî tehlike hâli ve sıkı yönetim) başlığını taşıyan dokuzuncu faslındaki 214, 215, ve 216 ncı maddelerinde gösterilmiştir.

Bir kargaşalık tehlikesi hâlinde İçişleri Bakanı hükümet başkanının muvafakatiyle veya hükümeti temsilen mutasarrıf veya valiler bir emirname ile umumî tehlike hâlini ilân ederler.

Umumî tehlike hâli devamınca mutasarrıf veya vali, nizam ve asayiş iade ve tesis için lüzumlu telâkki ettiği ahvalde her hangi bir şahsın yakalanmasını veya hapsini emreder.

Bu hallerden başka, umumî tehlike hâli memleket dahiline teşmil edildiği takdirde İçişleri Bakanı umumî emniyet ve âsaiyet ile herhangi bir suretle ilgisi bulunan hususlarda, mer'î kanunları ihlâl eder mahiyette emirnameler isdar edebilir. Sözü edilen emirnamelere muhalif harekette bulunanlar, kanunla tayin edilen âzamî cezalar hariç, bir yıldan aşağı olmamak üzere tevkif cezasıyla cezalandırılırlar.

Bu hükümler, sözü edilen kanunun 1931 de kabul edilen şeklinde değil, sonradan değiştirilmiş bulunan metninde de mevcuttur ki, 1931 kanununda; hürriyeti takyit eden ve otoritarizm kategorisine giren hükümleri çıkarılmak, mevcut hükümleri mevzuatı hazıra dairesince tatbik edilmek yetkisi Emniyet Genel Müdürlüğü makamına ve organlarına verilmek gibi esaslar dairesinde şahsî hürriyeti takyit eden hükümlerin yerine kaim olan yeni maddeler ilâve edilirken halkın, umumun menfaati nazarı itibara alınarak, lüzumlu tâdilât yapılmıştır.

5 — *Türkiye'ye gelince :*

Osmanlı Devleti kanunnamelerinde kolluğun görevlerine ve yetkilerine dair kayda şayan hükümler ve işaretler mevcut bulunmakla beraber Yeniçeri Ocağının lâğvı ile neticelenen ve Vak'ayı Hayriye'ye kadar geçen uzun bir devrede yapılagelen idarî tevkifler hakkında en mazbut hükümleri hususiyle kadılar vasıtasıyla icra ettirilen fermanlarda ve Beylerbeyleri ile Sancak Beylerinin (daha sonra valilerin ve mutasarrıfların) faaliyetlerinde görmek mümkündür.

Tanzimattan önce kolluğun görev ve yetkilerini ilk defa olarak belirten 14 Zilkade 1241 tarihli (asâkiri mansurenin kulluklarda - karakolhanelerde - münavibeten kullanılmaları) hakkındaki talimat (1) ve 2 Rebiülevvel 1261 tarihli ilk polis nizamı - nizamnamesi - (2) ile 23 Rebiülevvel 1284 tarihli "Memurini teftişiyenin sureti intihabı ve vazı ve hareketleri hakkında tarifâtı mutazammın talimat" (3) da nezaret altına alma ile ilgili hükümler görülmemektedir.

Kezalik, Zabtiyelerin tâbi olacakları hükümleri ve onların görevleriyle yetkilerini tesbit eden 3 Rebiülevvel 1286, 10 Rebiülevvel 1286 ve 29 Muharrem 1287 tarihli nizamname ve tâlimatnamelerde (4) bu yolda

(1) Başbakanlık arşivi, Kanunnamei Askerî Defteri C. I. S. I.

(2) Başbakanlık arşivi, Namei Hümayun Defteri No. 11 Ş. 361, Karakoç Külli-yası C. I., Osman Nuri mecellei umuru belediye C. I.

(3) Birinci tertip düstur C. 2. S. 748.

(4) Birinci tertip düstur C. I. S. 728 ve 730.

herhangi bir işarete tesadüf edilmediği gibi 14 Zilkade 1321 (Ocak 1319) tarihli jandarma, 1323 ve 1329 polis nimaznamelerinde de kolluğun nezaret altına alma salâhiyeti bahis mevzuu edilmemiştir. Tanzimata tesirleri altında yetkileri daralarak her işi merkezden sormağa başlayan valilerin yetkilerinin tekrar genişletilmesi ve Türkiye'deki idarî teşkilâtın tekâmülü bakımından önemli bir adım sayılabilecek olan ve daha çok genel bir memurlar kanunu mâhiyeti arzeden 13 Sefer 1275 (1858) tarihli vali, mutasarrıf ve kaza müdürlerinin vazifelerini şâmil tâlimatta (5) ve bunu tâkip eden benzeri mevzuatta idare âmirlerine mıntakalarının emniyet ve âsayişi için ittihazi lâzımgelen her çeşit tedbiri almak yetkisi tanınmıştır.

Maamafih nahiyeleri birer idarî cüzü haline getirmeyi hedef tutan 1288 (1870) tarihli idarei umumiye vilâyat nizamnamesinde idare âmirlerinin yetkileri belirtilirken daha dar ve sınırlayıcı bir surette hareket olunmuştur: "Valiler dairei vilâyette devletin veya ahalinin hukuk ve emniyet ve menafiini dahilen ve haricen ihlâl edecek cüz'î ve küllî bir hareket zuhurunda öyle bir vak'anın menşe ve sureti vukuunu ve derecesi kuvvet ve şeklini derhal Babiâliye arz ederek tedabiri külliyyede talimatı muktaziyeye muntazır olurlar. Şu kadar ki, mesuliyeti asliye itibariyle emniyeti umumiye ve hususiyeye mürettep olan kâffeî tedabir muvakkatenin ittihaz ve icrasına ve o halde alelacele lüzumu tahakkuk edecek masarifin kendi mesuliyetleri tahtında olarak hemen ifasına mezun olup fakat keyfiyeti bu tarafa derhal bildireceklerdir. 13."

1282 yılında, Heyeti Vükelânın bir kararıyla, hükümleri Rumeli, Anadolu ve Arabistanda teşkil olunan Bosna, Halep, Erzurum ve Edirne vilâyetlerinde de tatbik ve 1284 (1867) tarihli vilâyetler nizamnamesiyle bütün yurda teşmil olunan (Tuna vilâyeti nizamnamesi) ve 25 Muharrem 1293 (1876) tarihli İdarei Umumiyei Vilâyet hakkındaki talimat dahi aynı düşünce etrafında mütalâa edilebilir. 1293 tâlimatının 17 nci maddesinde valilerin yetkileri genel bir şekilde şöylece açıklanmış bulunuyordu:

"Valiler umuru zabıtada her türlü tedabiri icraya mezundurlar. Fakat âsayişi umumiyyeyi ihlâl edecek bazı fevkalâde ahvalin asâr ve emarati zuhurunda ve esbabı mucibesinin tahakkukunda tedabiri icabiyeyi mahalliyeye teşebbüsle beraber Babiâlinin reyine müracaat ede-

(5) 26 Safer 1275 tarihli 566 sayılı Takvimi Vakayı.

cekleri gibi mutasarrıfların dahi o makule halâtta validen talebi tâlimat ve iktiza eden tedabire mübadiret etmekle beraber icabı mevki ve maslahata göre doğrudan doğruya Babiâliye iş'arı keyfiyet etmeleri memnu olmayacaktır." (6)

5. Resecp. 1296 tarihli usulü muhakematı cezaiye kanununun 10 uncu maddesi, Fransız ceza muhakemeleri usulü kanununun valilere ve Paris Polis Müdürüne adlî kolluğun bütün yetkilerini ve haklarını tanıyan ve 7-Şubat-1933 kanunu ile ilga edilen 10 uncu maddesinin bir karşılığı olarak mezkûr kanunda yer almıştır. İstanbul'da Şehremini ve Zaptiye Nazırı, Beyoğlu ve Üsküdar Mutasarrıfları, taşralarda Vali, Mutasarrıf ve Kaymakamlar inzibatı sağlmkl görevli idare memurlarından bulunmakla görevleri icabı suçların vukuunu herkesten önce haber alabilecekleri cihetle çevrelerindeki bütün olayları ya bizzat veya ilgili adlî kolluk memurları vasıtasıyla soruşturup sanıkları adliyeye teslim etmek üzere kendilerine bahsedilen 10 uncu madde ile fevkalâde mezu-niyet verilmişti (7).

Kayda şayandır ki, bu hükme müsteniden cürüm ve kabahatleri soruşturup sanıkları adliyeye teslim etme yetkisiyle teçhiz edilen idare âmirlerinin emniyet ve asayiş bakımından her türlü tedbiri alabilmek hususundaki, eski mevzuatla belirtilmiş olan, yetkileri zamanla tatbik edilemez bir hâle gelmiş, önemli ve önemsiz bir çok işleri yine merkeze intikal eylemekle idare teşkilâtında değişiklikler yapılması zarurî görülmüştür. Mamafih 13/Mart/1329 tarihli idarei umumiyei vilâyat kanunu muvakkatının 22 nci maddesinde valinin görevleri sayılırken, vilâyet dahilinde huzur ve âsaişin temini efrat ve cemaat beyninde hürriyet, müsavat ve adalet esaslarının temamii tatbik ve mahfuziyeti, hukuk ve emniyeti şahsiye ve tasarrufiyenin temini masuniyeti de zikredilmiş ve 24 üncü madde valinin, vilâyetin muhafazası âsaiş ve emniyetinden sorumlu olduğu açıklanmış bulunmakla beraber bu kanunda, daha önce bahsolunan mevzuatta olduğu gibi valinin icap eden her çeşit tedabire baş vurabileceği yolunda hüküm mevcut değildir (8).

5/Mayıs/1929 tarihli 1426 sayılı vilâyet idaresi kanununun, ma-

(6) Muharrem 1288 tarihli 804 sayılı ve 7 Muharrem 1282 tarihli 802 sayılı Takvimi Vekayi ve Birinci Tertip Düstur C: 3. S: 24 ve 33.

(7) Birinci Tertip Düstur C: 4 S: 131.

(8) İkinci tertip Düstur C: 5. S: 186.

hallî emniyet ve âsaiş işlerinde vali, kaymakam ve bucak müdürlerini sorumlu tutan hükümlerinin de, icabı hâlinde ferdî hürriyetlere dokunan tedbirler alınmasına müsait olmadığını görüyoruz. İşte bu bakımdan göze çarpan açıklık 4/Temmuz/1934 tarihli 2559 sayılı polis vazife ve salâhiyet kanununda yer alan hükümlerle giderilmek istenmiştir.

Nezaret altına alma, vazife ve salâhiyet kanununun 20 Şubat 1948 tarihli 5188 sayılı kanunun kaldırdığı 18 inci maddesiyle 13 ve 17 nci maddelerinde gösterilmiş olup bunlardan birincisinde nezaret altına alma sebepleri sarih olarak açıklanmamış, diğer iki maddede ise (nezaret altına alma) sözleri geçmemekle beraber bu tedbir halkın rahatını bozacak ve rezalet sayılacak surette sarhoşluk ve vazife yapan polise mukavemet ve karşı koyma gibi iki sebebe inhisar ettirilmiştir:

A — “Fevkalâde hallerde ve devletin emniyet ve selâmetini ve içtimâî nizamı tehdit ve ihlâl kabiliyetini haiz vaziyetlerde bu hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinde veya devamına müessir olacaklarında şüphe edilenleri, sebep ortadan kalkıncaya kadar, polis nezaret altına alabilir ve umumî ve hususî nakil vasıtalarına vaziyet edebilir. Bu hal ve vaziyetin ve devamının takdiri en büyük mülkiye âmirine aittir. M. 18.”

Bu madde (bu hal ve vaziyetin ve devamının takdiri en büyük mülkiye âmirine aittir) demek suretiyle vali ve kaymakamlar nezaret altına alma yetkisi bakımından ayırılmamalarıyla beraber, polis vazife ve salâhiyet nizamnamesinin 19 uncu maddesinde kaymakamların nezaret altına alma yetkisini kullanmaları valinin tasvibi şartına bağlanmıştı: “Yukarıdaki maddede yazılı hal ve vaziyetleri ihdas edeceklerinden veya devamına müessir olacaklarında inandırıcı şekilde şüphe edilenler bizzat vali veya resmî vekili tarafından verilecek emir üzerine polis nezareti altına alınmakla beraber tesbit edilen hüviyetleri ve nezaret altına alınmayı icap eden sebeplerin mahiyeti ve delilleri vali tarafından kendi şahsî kanaatinin de ilâvesiyle derhal Dahiliye Vekâletine bildirilir ve Vekâletten alınacak emre göre hareket edilir. Kaymakamlar valinin tasvibiyle bu gibi hal ve vaziyetlerinden şüphe edilenleri nezaret altına alabilirler. Bu halde de valiler keyfiyeti derhal Vekâlete bildirmeye mecburdurlar.”

Bu hükümlerde geçen (fevkalâde hal) in millî müdafaa mükellefiyeti veya Millî Korunma Kanunlarının tatbiki için gereken ve kanunda belirtilmiş olan (fevkalâde hal) ile ilgisi yoktur. Nezaret altına almayı

gerektirecek fevkalâde hali ve devletin emniyetini ve selâmetini ve içtîmaî nizamı tehdit ve ihlâl kabiliyetini haiz vaziyeti takdir edecek olan, yerin en büyük mülkiye âmiridir. Kezalik nezaret altına alma süresi de kanunla belirtilmemiş, takdire bırakılmıştır. Nihayet dikkati çeken bir cihet de fert hürriyetine dokunucu böyle bir tedbire karşı vatandaşı tatmin edecek mahiyette bir itiraz yolu ve merciinin tanınmamış olmasıdır.

Yapılan işin İçişleri Bakanlığına bildirilmesinin ve bu makamdan alınacak emre göre hareket edilmesinin nezaret altına alınan kimse için kâfi teminat olduğu hiç şüphesiz ki iddia edilemez.

İşte bu cihetlerden dolayı, polis vazife ve salâhiyet kanununun bahsettiğimiz 18 inci maddesi günden güne şikâyetlere ve tenkidlere konu olmuş ve nihayet başlıca noksan hususatin giderilmesi dahi düşünülmiyerek bu madde 5188 sayılı kanunla tamamen kaldırılmıştır.

B — “Polis, halkın rahatını bozacak ve rezalet sayılacak surette sarhoş olanlarla sarhoşluk hâlinde başkalarına tecavüz edenleri ve mutlak surette âmmenin istirahatini bozanları yakalar ve haklarında tanzim edeceği evrak ile 24 saat içinde adliyeye verir. M. 13”

Bu maddede (nezaret altına alma) sözü açıkça geçmemekle beraber keyfiyet (yakalanarak 24 saat içinde adliyeye verme) işinde mündemiçtir. Bu gibi şahısların adliyeye verilmesi adli kolluk görevi mahiyetinde olmakla beraber bunların yakalanmaları ve nezaret altına alınmaları, halkın rahatını bozmalarını önleme ve bunun devamına son verme bakımından tam bir idarî kolluk işidir. Polis bu işleme doğrudan doğruya el koyar, ancak böyle kimselerin sarhoşlukları doktor raporu ile tevsik edilir rapor verecek doktor mahallin belediye hekimi, belediye hekimi bulunmadığı takdirde hükümet tabibidir. Alınan önleyici tedbir aynı zamanda adlî takibata müncer olacağı için halkın rahatını bozacak ve rezalet sayılacak surette sarhoş olanların nezaret altında kalacakları âzamî müddet 24 saat olarak belirtilmiştir. Bu gibi şahısların üzerleri aranarak zuhur edecek para, evrak ve kıymetli eşya ile kendilerinde kalması caiz olmıyan eşyanın tesbiti de polis vazife ve salâhiyet nizamnamesinin 14 üncü maddesi icabındandır.

C — “Polisin; a) kanun ve usul dairesinde verdiği emre itaatsizlik ve ittihaz eylediği tedbirlere riayetsizlik edenler; b) Vazife yaparken polise mukvemette bulunan veya vazifesinden alıkoymak maksadiyle zorla karşı koyan ve yakalanmadıkları takdirde hareketlerinde devam et-

meleri melhuz bulunan şahıslar; karakola götürülüp haklarında tanzim olunacak evrakla beraber 24 saat içinde adliyeye verilirler. M. 17”

Polisin kanun ve usul dairesinde verdiği emre uymak, vazifesini yapan polise mukavemette bulunmamak ve ona zorla karşı koymamak bir vazife ve mecburiyettir. Bu mecburiyete riayet etmeyenler karakola götürülürler. Ancak, polis bu gibi kimselerin verilen emre riayetsizliklerini ve vazife yaparken gösterdikleri mukavemeti veya karşı koymayı ikaz ve ihtar gibi hafif tedbirlerle önleyebilecekse karakola götürme yoluna baş vurmamalıdır. Çünkü, bu cihet kanunda (yakalanmadıkları takdirde hareketlerinde devam etmeleri melhuz bulunan şahıslar) ibaresiyle belirtilmiş bulunmaktadır. Bu şartın mevcudiyetini takdir ise doğrudan doğruya polise aittir.

Görülüyor ki, 17 nci maddede (karakola götürme) ile ifade olunan yetki daha önce bahis mevzuu edilen 13 üncü maddenin tanıdığı yetkiden daha önemlidir. Çünkü, mezkûr maddeye göre polis yalnız sarhoşlukla halkın rahatını bozanları veya başkalarına tecavüz edenleri (sarhoşlukları resmî doktor raporu ile tevsik edilmek şartıyla) yakalayabilir. Halbuki 17 nci madde, yakalanmadıkları takdirde hareketlerinde devam edecekleri melhuz bulunan şahısların takdiri hususunda, polisten gerçek hassasiyet bekleyen bir maddedir.

Gerek 17 nci ve gerekse 13 üncü maddeye göre yakalananların ve karakola götürülenlerin haklarında tanzim olunacak evrakla birlikte adliyeye verilmeleri için geçirilecek sürenin 24 saat olarak belirtilmesi hem kolluk, hem de nezaret altına alınan şahıslar bakımından tetkike değer: a) çünkü böyle belirli bir süre ile bağlı olmak kolluğu müşkül bir durumdan kurtarır. Polisin yetkisi süre bakımından peşinen belirtilmiş ve aydınlatılmış olduğundan ve polisin takdirine mahal bırakılmadığından tartışmaya yol açılmamıştır. b) Bu süre içinde halkın rahatını bozucu veya başkalarına tecavüz edici hareketlere sebebiyet veren sarhoşluk hâli sona ereceği gibi polise mukavemet gösteren şahıslar da sâkinleşmiş olabilirler. Bunların yakalanmaları ve karakola sevkleri yani nezaret altına alınmaları yaptıkları zararların önlenmesi bakımından ittihaz edilmiş bir tedbir olduğundan, zararlı durumun devam etmeyeceği anlaşılınca karakolda tutma işi de son bulmalı, hattâ halkı rahatsız eden sarhoşun kendi barındığı yere götürülmesi kabilse ve bu suretle zararlı durum önlenebilecekse öylece hareket edilmesi tercih olunmalıdır.

Nezaret altına alma konusu etrafında inceleyegeldiğimiz bu hükümler münhasıran polis vazife ve salâhiyet kanununda münderiç ve Türkiye'de Türk vatandaşı olan ve olmıyan herkes hakkında tatbiki kabil bulunan hükümler olup, pasaport kanununda dahi nezaret altına almaya mütedair hükümler vardır:

A — Pasaportsuz veya vesikası, usulüne uygun veya muteber olmıyan pasaport veya vesikalarla Türkiye'ye gelerek Türk vatandaşlığını iddia edenlerden nüfus hüviyet cüzdanı veya hüviyet varakasından başka delil ve vesika gösterenler, tabiiyetleri usulen tesbit olununcaya kadar, icap ederse polis nezareti altına alınır.

B — Pasaportsuz, vesikasız veya usulüne uygun ve muteber olmıyan pasaport veya vesikalarla Türkiye Cumhuriyeti hudutlarına gelen ecnebilere, pasaport veya vesikalarını yolda kaybetmiş olduklarını iddia edenlerin İçişleri Bakanlığınca yapılacak soruşturma sonuna kadar icap ederse polis nezareti altında bulundurulmaları caizdir.

C — Muntazam bir şekilde Türkiye Cumhuriyeti sınırlarından girmiş oldukları halde pasaportlarını zayi etmiş olan veya ellerindeki pasaportun hükmü kalmamış bulunan ecnebilere, 15 gün zarfında er vakın konsolosluklardan tâbiyet ilmühaberleri veya pasaport almadıkları takdirde İçişleri Bakanlığının kararıyla sınır dışı edilirler. Bu gibi ecnebilere durumları belli oluncaya kadar, gerekirse polis nezareti altına alınırlar (M. 2, 3, 47).

Bu yazıda Polis Vazife ve Salâhiyet Kanununun 18 inci maddesinin kaldırılmasından sonra nezaret altına almanın bu kanunda yürürlükte kalan diğer hükümlere göre hangi hallerde inhisar ettiğini göstermeye ve memleketimizdeki durumun diğer memleketlerde tatbik edilen hükümlerle mukayesesine imkân vermeğe çalıştık. Bu gün yürürlükten kalkmış olan eski 18 inci maddenin vaktiyle kabulünde hedef tutulan hallerin ve düşünülen zaruret ve sebeplerin zuhurunda bir takım güçlüklerle karşılaşılıp karşılaşılmıyacağı ve Fransa'da olduğu veçhile bu konuda yeni bazı esasların kabulüne mecburiyet hasıl olup olmayacağı hususunda şimdiden bir tahminde bulunmak kabil değildir. Bu cihet şüphesiz ki, mer'î hükümlerin uzun zaman tatbikatı sonucunda ve olayların gidişine göre aydınlanabilecektir.

BİBLİOGRAFYA

- 1 — Cinq ans de réformes administratives 1933 - 1938.
Par Henri Berthelmy et Jean Rivero, Librairie Arthur Rousseau
1938 (La liberté individuelle) P. 72 - 74.
- 2 — Annuel - formulaire de police administrative et Judiciaire 5. edi-
tion. Charles - La vanzelle, Paris 1945, P. 15 - 16.
- 3 — Annuaire de L'institut international de droit public 1929, P. 162 -
186 dan Mukbil Özyörük'ün çevirdiği (Ferdî hürriyetler) isimli
makale: Ankaar Üniversitesi Hukuk Fakültesi mecmuası C: III
Sayı: 1 1946 S: 215 - 227.
- 4 — Bahri Savcı (Ferdî hürriyetlerin kolluk rejimine tâbi oluşu) adlı
makale, Emniyet Genel Müdürlüğü yayınlarından 349 ve 350 sa-
yılı Polis Dergileri (1947).
- 5 — Bahri Savcı: Korkudan kurtulma hürriyeti (**İnsan Hakları** dergi-
si, Ankara 1948, sayı 13 ve 14.
- 6 — İzzettin Eraydın tarafından çevrilen (E.C.S. Wade) in (İngiltere-
de şahıs hürriyeti ve Habeas Corpus kanunu) adlı yazı. İdare
Dergisi Sayı: 184. S: 78 - 90.
- 7 — Sebati Ataman: Nümayişlerde düzenliğin korunması, Emniyet
Genel Müdürlüğü yayınlarından sayı: 2 Kanaat Matbaası. Anka-
ra. 1947.
- 8 — Hikmet Tongur: Türkiye'de Genel Kolluk Teşkil ve Görevlerinin
Gelişimi. Emniyet Genel Müdürlüğü yayınlarından. Sayı: 1 Ka-
naat Matbaası. Ankara. 1946.
- 9 — Affan Osman: Vezaifi Zabıta. İstanbul 1311.
- 10 — Vasfi Raşit Sevig: Polis Vazife ve Salâhiyet Kanunu Şerh ve İza-
hı. Polis dergisi Sayı: 324, 1 Şubat 1941.
- 11 — Dr. Adolf Merkl'den Dr. Bedri Tahir Şaman'ın çevirdiği (Umu-
mî İdare Hukuku), Siyasal Bilgiler Okulu yayınlarından No. 9.
Titaş Basımevi Ankara 1942. S: 327.
- 12 — Yazıda bahsi geçen yerli ve yabancı mevzuat.